

RECENSION

Karin Barron (1997): Disability and Gender – Autonomy as an Indication of Adulthood,

Uppsala University 1997

Som titeln säger är autonomi ett centralt begrepp i Karin Barrons doktorsavhandling i sociologi – autonomin för handikappade ungdomar att bestämma i sin egen vardag. Frågan om autonomi är här särskilt betydelsefull – av två skäl: för det första är intervjuerna gjorda med unga människor, människor på väg att utvecklas till vuxna. Och att bli vuxen handlar i vårt samhälle just om autonomi: om att bestämma mer och mer själv, om att själv välja och besluta. Frågan om autonomi blir dock viktig också av ett andra skäl: intervjuerna är gjorda med unga människor med *funktionshinder* – unga människor som ofta är *beroende av andra* för att uppfylla sina önskningar och behov. Barron skriver att dessa ungdomar tillhör en emanciperad och marginaliserad generation. Å ena sidan finns möjligheterna till samma typ av skola och fritidsaktiviteter som icke handikappade kamrater. Ungdomarna möts av budskapet ”Önska, kräv – ni skall ha samma rätt som andra. Ni är som andra.” Å andra sidan blir man tidigt i livet utsatt för olika terapier som grundar sig på att man är annorlunda. Samhället ger dem dessa signaler ”Ni har inte samma rätt. Ni är inte som andra.” Man är lika och man är annorlunda. Så är de motsägelsefulla budskapen till dessa unga människor.

Vidare möter de unga idag idealet om den oberoende vuxne. En vuxen ska klara sig själv. Idag är detta inte bara en rättighet. Det är en plikt och skyldighet. Här citerar Barron Giddens (1991) och Becks (1992) analyser av det moderna samhällets krav.

Drivkraften för avhandlingsförfattaren har varit att urskilja de *olika* behov, de *olika* önskemål – och jag vill här betona *olika* – som dessa funktionshindrade unga människor har. Det empiriska materialet utgörs av intervjupersonernas egna beskrivningar av sin självständighet, sin autonomi. Den stora skriften i denna sammanläggningsavhandling bygger på intervjuer med tolv unga män och sex unga kvinnor. Senare görs sex ytterligare intervjuer med kvinnor mellan 17 och 22 år.

Delarna i denna doktorsavhandling är Barrons licentiatavhandling *The transition from adolescence to adulthood for physically disabled young people*, samt artiklarna *The bumpy road to womanhood*, *The importance of a gender perspective in educational research* samt *Ethics in qualitative research on marginalized groups*.

Vad hindrar då de ungas önskningar och viljor från att uppfyllas? En första typ

av hinder är *professionell* makt. I expertrollen ligger ofta en rätt – och kanske också en plikt – att definiera behoven åt andra. Experten definierar vad som är rätt för en funktionshindrad ung människa. När detta görs utan ungdomarnas vetskap eller delaktighet blir det ett hinder för deras autonomi. Den andra typen av hinder är *föräldrastöd*. Föräldrars agerande kan visserligen möjliggöra autonomi i vardagen. Men föräldrar kan också försvåra autonomi för de funktionshindrade ungdomarna. Den tredje typen av hinder som tas upp är diskriminering. Barron tar därvid upp två undertyper. *Direkt diskriminering* som innebär en medvetet nedsättande behandling av en individ eller grupp. Den andra undertypen kallar författaren *indirekt diskriminering*. Denna innebär krav eller villkor som har en nedsättande behandling som följd. Till exempel uppfattar sig Carl diskriminerad för att han inte blev inviterad att fylla i ett formulär för militärtjänst.

Fyra strategier

Man kan säga att Barron utgår från en ung människas sammanfattande tolkning av sitt liv. Vad gör han/hon utifrån denna tolkning inför hinder? Barron urskiljer fyra övergripande strategier: (1) *Self sufficiency* – ungdomarna vill inte ha understöd, färdtjänst eller personlig assistent. I denna klara-sig-självggrupp finns bara män. (2) *Perseverance* – strategien presenteras genom jämförelser. Lars, till exempel, har klagat formellt i en inlägga till biblioteket. Detta skulle inte ”klara-sig-självmännen” göra. Typiskt för denna grupp är kampanda. (3) *Subordination* – strategin består helt enkelt i att man fogar sig. (4) *Resignation* – strategien återfinns enbart bland de unga kvinnorna. Dessa flickor kan helt enkelt inte svara på frågan om när de bestämmer själva. De förstår den inte. En flicka är inte medveten om att hon i intervjun ständigt säger ”vi”. Senare förklarar hon att ”vi” är mamman och hon – tillsammans. Barron visar alltså att kön gör skillnad. Det är bara män i den första gruppen, och enbart kvinnor i den fjärde.

En empirisk känsla

Fram till den empiriska redovisningen såg jag avhandlingen som ett gediget arbete som också utmärktes av en hel del upprepningar. Kloka ord – men ganska så konventionella. När jag började läsa de empiriska delarna blev jag förtjust, riktigt upplivad. Barron har nämligen en känsla för nyanser. Till exempel urskiljer hon olika användning av ordet ”vi”. ”Då tänkte vi att detta är en början”. Barron uppmärksammar detta och frågar, vi? Vem är ”vi”? Det är flickan *och* hennes mamma. Detta vi använder ”de resignerade” flickorna. Det ”vi-et” är något helt annat än det som finns i ”Det är en sån film som vi vill se”. Här handlar det om ”Vi ungdomar med funktionshinder”. En annan viktig observation i det lilla formatet är den

unga kvinnan som talar i "jag-brukar-säga"-termer. Hon är van att berätta om sig själv i mer eller mindre offentliga sammanhang

Detta empiriska intresse medför att Barron även gör observationer vid själva intervjutillfället. Till exempel blir skillnaden i pojkarnas och vissa flickors relationer till modern tydligare genom sådana observationer. Även om pojkarnas mammor också går in och talar för dem, så sker detta på ett annat sätt än för de unga kvinnorna. Ibland förde mammorna på ett fullkomligt självklart sätt de unga kvinnornas talan.

Autonomins paradox

Det är en svår fråga Barron gett sig i kast med att utröna autonomi. Det kan vara nyttigt att själv ställa sig frågan: Är jag autonom i ett visst konkret beslut eller inte? Då erfar man den svårighet Barron måste haft att sortera citaten efter strategier och efter autonomi eller ej. Svårt – men spännande.

Jag har nämligen en känsla av att Barron inte riktigt själv sett hur spännande hennes autonomiperspektiv i detta sammanhang är och hur det här rör sig om en paradox. Som funktionshindrad kan man bli särskilt *beroende* av någon annan för att *bli oberoende*. Hindren blir också förutsättningar. Detta parallella beroende och oberoende kommer fram i intervjuerna på ett intressant sätt. Denna dubbeltydighet hade sannolikt gjort Barrons gruppindelning av de unga mindre entydig – och mer vetenskapligt spännande. Man säger: De personliga assistenterna som vi blivit så beroende av *gör* oss oberoende.

När jag läste citaten såg jag således ofta en dubbelhet som Barron tolkar på ett entydigt sätt. Låt oss ta ett exempel. "Vi trodde att detta skulle bli början på något nytt", säger en flicka som börjat på en folkhögskola. Vi trodde detta. Barrons tolkning att det är mamman och hon, vi säger det. Flickan ingår i hennes kategori "resignerade". Men jag ser *inte bara* detta. Mamman både hindrar och stöder autonomi. Detta citat tycker jag ställer problematiken på sin spets.

Detta *samtidiga* beroende/oberoende gör även situationen känslig. Lisa tycker om orientering. Hon talar om vilket fantastiskt gott *stöd* hon har från föräldrarna. Hennes deltagande i orienteringen som betyder så mycket *beror på* föräldrarna. Jag skulle önskat att Barron tydligare sett detta "balanserade" och de intressanta dubbelsituationerna. Många exempel på dubbelheten återges i avhandlingen. Det finns till exempel ett ideal bland sjukgymnaster om fysisk träning. Detta ideal går ofta emot den funktionshindrades vilja. Samtidigt syftar träningen till oberoende. Och de intervjuade ungdomarna oroar sig över otillräcklig framtida service. Detta beroende är nämligen en förutsättning för deras oberoende.

Den sociala konstruktionen av hinder

Jag hade även önskat mer resonemang om de resultat som på ett positivt sätt faktiskt sätter myror i huvudet på läsaren. Ungdomarna upplever det inte som diskriminerande att inte gymnastikundervisningen har anpassats till dem. Annan brist på anpassning ser man som diskriminerande. Varför resonerar man så om gymnastiken i skolan? Man säger inte: Gymnastiken erbjuder just sådana rörelser som är särskilt viktiga för oss? En motsatt tolkning ger Anna vid sitt biobesök: Anna vill se en film om en handikappad konstnär. Men denna film visas på en biograf med trappor. Med stor beslutsamhet och med sin assistent och en till lyfts Anna in. Biobesöket blir närmast en ideologisk handling. Och Anna säger: ”Det är sån film som vi vill se.” Varför uppfattas något som hinder och diskriminering – och annat inte?

En annan typ av kritik kan riktas mot ööverensställningen mellan avhandlingsdelarnas synsätt. I licavhandlingens framhålls (om jag förenklar) kvinnornas osjälvständighet. Barron beskrev de ”resignerade” och betonade att det var bara kvinnor i denna grupp. I artikeln *Bumpy road to womanhood* ges en annan mer självständig bild av de unga kvinnorna.

Samtidigt kompliceras slutsatsen ytterligare. För bilden av kvinnorna i denna artikel hämtas framför allt från intervjun med Lotta; hälften av citaten (8/17) är nämligen Lottas. Jag får en känsla av att Barron vill betona det icke resignerade: så borde de unga kvinnorna vara. Det är givetvis tillåtet med ööverensställningar. Man vill dock gärna ha dem öppet diskuterade.

Viss rörlighet

Barrons skrivsätt utmärkes av en viss rörlighet. Ibland följer olika problemställningar tätt efter varandra i samma stycke: Men dessa är inte bara olika, utan olika och förrädiskt *närliggande*. Detta gör argumenten ännu krångligare att skilja ut. Ett exempel är följande: Barron gör observationen att pojkar och flickor betar sig anorlunda mot sina mödrar i intervjusituationen. Direkt efter detta konstaterande skriver hon ”being disabled is a social role that is learned. The social role is taken on voluntary.” Ett allmänt uttalande om rollsocialisation?

Barron skriver att när man har ett funktionshinder så kan man bli idealiserad för att man står ut att leva med detta. Efter detta ter sig den följande meningen kryptisk: Alice som nu går andra året på universitetet säger att detta betyder att hon måste visa sina icke funktionshindrade kamrater att hon inte är underlägsen. Idealiserad? Underlägsen? Ibland bottenar sannolikt rörligheten i att ett led är överhoppat. Jag finner även det klatschiga uttrycket att ”disability and gender” utgör ”*a powerful prisme through which we see and understand each other*” kryptiskt. Hur gör perspektivet ”en kraftfull prisma” de unga kvinnornas situation mer begriplig?

Slutomdöme

Det finns trots det ovan sagda mycket positivt att säga om Barrons avhandling. Jag har funnit en stor skicklighet att göra iakttagelser och att presentera iakttagelser. Barron har en frisk observationsförmåga: Det finns en rad citat som jag bär med mig, där Barron sätter fingret på något mycket väsentligt.

Jag kan tänka mig att en del av den stelhet som finns i resonemangen och ”staplandet” av ibland konfunderande konstateranden helt enkelt beror på att det är en avhandling. Formen låser. Att allt ska med, och kompetensen måste visas. Det finns naturligtvis mycket positivt i detta. Men det blir inte sällan en tvångströja. Barron visar dock en mycket stor beläsenhet och en känslig observationsförmåga som under mer fria skrivarförhållanden säkert kommer att utvecklas.

ANN-MARI SELLERBERG
Fakultetsopponent
Sociologiska institutionen, Lunds universitet

Referenser

Beck U. (1992) *Risk Society Towards A New Modernity*. Sage Publications, London.

Giddens A. (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Polity Press. Cambridge.

RECENSION

Herman Oskarsson (1996) En klasstrukturs uppkomst och utveckling, Akureyri 1860–1940.

Gothenburg: University of Gothenburg, Monograph from the Department of Sociology No. 6.

Det finns många möjliga svar på frågan hur man bäst handskas med utveckling och förändring av en social gemenskap inom ett begränsat geografiskt område under en människoålder. Sådana svar erbjuds inte bara utifrån olika ämnesdiscipliner, utan även inom vårt eget ämne, sociologin, finns det många alternativa sätt – teoretiskt, metodologiskt och empiriskt – att närma sig den. Herman Oskarssons avhandling *En klasstrukturs uppkomst och utveckling, Akureyri 1860–1940* är en studie som syftar till att belysa en strategisk del av det moderna isländska samhällets sociala struktur, dess ursprung och utveckling. Avhandlingens huvudsyfte är att fånga Akureyris socialhistoriska utveckling, inte att testa olika teoriers förklaringsvärde, t.ex. med avseende på fördelningsutfall eller politiskt beteende. Den fokuserar framför allt på arbetsdelning och samhällsstruktur. För detta syfte tillämpas den marxistiska klassteorin i en empirisk analys av stadssamhällets strukturella utveckling och socialhistoria. Som framgår av teorikapitlet finns det även inom ramarna för den marxiska klassanalysen olika möjliga sätt att lösa de centrala indelnings- och avgränsningsfrågorna. Herman har valt att följa Göran Therborns elaborering av klassanalysen såsom den kommer till uttryck i hans bok *Klasstrukturen i Sverige 1930–80*.

Han överför och tillämpar Therborns analys på sitt eget analysobjekt, som är samhällsstrukturen i stadssamhället Akureyri under perioden 1860 till 1940. Avgränsningen bygger åt ena hållet på att Akureyri fick stadsrättigheter 1862, vilket han tolkar som en offentlig bekräftelse på ett framväxande borgerligt (stads)samhälle och ett brott med en tidigare samhällsordning. Åt det andra hållet är avgränsningen 1940 eftersom framväxten av den isländska välfärdsstaten under efterkrigstiden är värd sin egen mätta och detta arbete har det inte funnits resurser till att utföra. Avhandlingen utgörs således av en undersökning av ett lokalt klassamhälle, dess ursprung och utveckling under åttio år, det vill säga en dryg människoålder. Tonvikten ligger på klassernas förhållande och relationer, men avhandlar också förhållandet klass och kön, vidare klassernas geografiska ursprung samt ålderstruktur och civilstånd. Det empiriska materialet är de ursprungliga, obearbetade folkräkningarna och han har därför utifrån teoretiska bestämmningar kunnat definiera kategoriseringen av olika uppgifter själv, dvs operationalisera folkräkningarnas uppgif-

ter om individers yrken i Akureyri.

Till denna analys utifrån folkräkningarna har fogats en historik av Akureyris utveckling från en handelsplats i mitten på 1500-talet, bestående av någon eller några enstaka handelsbodar, över en mycket långsam tillväxtperiod – fortfarande 1785 bodde endast tolv personer i Akureyri – över den period avhandlingen täcker och därefter fram till våra dagar. I ett särskilt kapitel diskuteras klassorganisering och konflikter i Akureyri under avhandlingsperioden utifrån arkivmaterial, samtida periodika och andra källor för att beskriva klassformeringen och hur det borgerligt civila samhället växer fram.

I ett teoretiskt kapitel diskuteras klassbegreppet, olika klassteorier och klassanalytiska modeller. Där presenteras den företagna klassanalysens premisser och teoretiska grund. Han argumenterar för att en marxistisk klassanalys kan vara ett sätt att metodologiskt granska ett kapitalistiskt samhälles uppkomst och utveckling, eftersom det är ett perspektiv avsett för historisk utvecklingsanalys. I en klassanalytisk bemärkelse är klass en speciell aspekt av samhällets differentiering, dess uppdelning i skilda samhällspositioner eller sociala roller och system av samhällliga roller och positioner, vilken grundar sig på uppdelning i olika ekonomiska rollsystem i produktionen av gemensamma värden. Det är klassanalysens uppgift att utreda hur den strukturella klassdifferentieringen formar sociala poler av konflikter, allianser och samverkan. Detta gör den genom att hävda att innehavare av en likartad position i produktionen av samhällliga värden har en tendens till likartat handlande.

Herman visar att han är bekant med de viktigaste teoretikerna i den weberianska traditionen, liksom centrala inslag i marxistisk teoriutveckling på området under efterkrigstiden, inklusive Martin Nicolaus, Nikolas Poulantzas, Gulielmo Carchedi och Erik Olin Wright. Det bör emellertid påpekas att det finns en fortsättning på denna teoriutveckling via exempelvis Ernesto Laclau och Chantal Mouffes relativisering av den materiella bestämningen till förmån för den ideologiska nivån genom diskursperspektivet och det betydande intresse som riktats mot Thatcherismen som statsform och politiskt/ideologiskt projekt under de senaste årtiondena.

Därefter följer en redogörelse för Göran Therborns elaborering av den marxistiska klassanalysen, som i sin tur utgör ett självständigt bidrag till marxistisk teoriutveckling. Han redogör för Therborns klassmodell utifrån det kapitalistiska produktionssättets centrala sociala klasser och skikt, dvs de båda huvudpolerna borgerligheten och arbetarklassen, de däremellan stående mellanskikten och de speciella kategorierna knutna till borgerligheten, samt den enkla varuproduktionens bärare småborgerligheten. Analysen avses utföras i det klassamhällets fyra huvudsektorer: produktion, cirkulation, tjänster och reproduktion. Därefter visar han hur han

överfört och förekommande fall anpassat Therborns klassanalys av det svenska samhället till sitt eget undersökningsobjekt. Jag saknar dock en kritisk granskning av Therborns klassanalys i ljuset av senare teoriutveckling. Jag saknar också en systematisk diskussion om problemen med att överföra en klassanalys utarbetad för ett lands utveckling under en historisk tidsperiod till ett annat lands utveckling under en i huvudsak annan tidsperiod.

I ett kortare kapitel uttrycks analysobjektet på ett demografiskt sätt: här redovisas befolkningsutvecklingen i Akureyri i jämförelse dels med landet som helhet och dels med Reykjavik, vidare könsstrukturen, befolkningens geografiska ursprung samt ålders- och civilståndsstrukturen.

I avhandlingens centrala del presenteras och diskuteras klassanalysens olika resultat klass för klass, skikt för skikt. I ett historiskt perspektiv uppstår och utvecklas arbetarklassen genom att arbetets och de arbetandes villkor förändras (proletarisering). Denna process omfattar alla samhällsekonomiska sfärer och berör således inte bara tillverknings- lager- och transportarbetet, utan också cirkulations-, tjänste- och reproduktionsarbeten av olika slag (arbetarklassen i vid mening). Arbetarklassen i snäv bemärkelse består av de produktiva, mervärdesproducerande arbetarna, som enligt den marxistiska grundtanken utgör borgarklassens direkta motpol, eftersom borgerlighetens makt och rikedom vilar på exploateringen av just denna del av arbetarklassen. Om man tar tillväxten av arbetarklassen i snäv bemärkelse som mått på proletariseringen har denna enligt Herman gått fort, särskilt i slutet av 1800-talet och därefter.

Produktionsarbetarnas antal växte från 40 år 1860 till omkring 1100 vid periodens slut. Arbetarklassens kärna utgör mellan hälften och två tredjedelar av arbetarklassen i vid bemärkelse under perioden. Hela arbetarklassen ökar antalsmässigt från ett knappt hundratal 1860 till omkring 1700 år 1940. Dess andel av befolkningen flukturerar under perioden och ligger i början och slutet av perioden på ungefär samma nivå. Som andel av den förvärvsarbetande befolkningen ökar den från ungefär 60 till ungefär 70 procent. Fram till sekelskiftet består den i princip enbart av produktionsarbetare och anställda inom privat reproduktion, och dessa grupper utgör även vid periodens slut omkring 85 procent av hela klassen. Könsfördelningen inom klassen består av att männen finns i produktionen, kvinnorna inom den privata reproduktionen. Det kvinnliga lönearbetet i enskilda hushåll dominerar fram till sekelskiftet, för att därefter balanseras av arbete inom framför allt produktion, men också cirkulationsarbete.

I avsnittet om mellanskikten påvisas både den antalsmässiga ökning och den inre omformning som sker kring sekelskiftet via olika processer i de olika verksamhetsfärerna: framför allt gäller det cirkulationens minskning och produktionens

och reproduktionens ökning. Detta är en omformning som också fungerar könssegregerande; produktionen blir manligare och tjänste- och reproduktionsfären blir kvinnligt dominerade. Av mellanskiktens inre struktur framgår att autonomiseringsprocessen var starkare än proletariseringprocessen under denna period.

Småborgerligheten utsätter författaren för avgränsningsproblem åt två håll – dels mot borgerligheten på grund av brister i materialet vad gäller antalet anställda, dels mot arbetarklassen på grund av yrkeskombination i form av exempelvis säsongsarbete. Småborgerligheten, som på grund av att studien avser staden Akureyri i huvudsak består av urbana småföretagare, ökar antalsmässigt under hela perioden men minskar som andel av befolkningen och av de förvärvsarbetande något efter sekelskiftet. Småborgerligheten består nästan uteslutande av män. Tendensen till proletarisering var under perioden starkare än autonomiseringen – här i betydelsen att en betydligt större och ökande del av klassen befinner sig i halvproletär än självständig ställning under perioden.

Borgerligheten i Akureyri är en antalsmässigt mycket liten del av undersökningen, så sent som på 1920-talet överstiger antalet inte 20 personer och som mest består klassen år 1935 av 45 personer. Handelskapitalet dominerar från första början. Det är danska storköpmän som styr och ställer i köpstaden under större delen av 1800-talet. Först kring sekelskiftet börjar produktionskapitalet göra sig gällande, i synnerhet inom fiskerinäringen. Men den utländska borgerliga mentaliteten kom att präglade även den isländska borgarklassens livförelse och bli dess förebild.

De speciella kategorierna knutna till borgerligheten utgöres av individer som upprätthåller ledande befattningar i företag, myndigheter och ideologiska institutioner. I samhällsordningens sätt att fungera intar dessa en strategisk plats för den etablerade ordningen. Efter en genomgång av statsförvaltningens och rättskipningens struktur och utveckling, liksom utbildningens väsendets och några offentliga institutioners uppkomst och utveckling i Akureyri konstaterar Herman att de speciella kategoriernas betydelse är av en kvalitativ snarare än kvantitativ art; antalet individer är ungefär hälften av borgerligheten och deras andel av de förvärvsarbetande är endast omkring en procent. Liksom för borgerligheten och småborgerligheten är det männen som dominerar, vi finner under avhandlingsperioden endast tre kvinnor i denna kategori.

Avsnitten om borgerlighet och de speciella kategorierna illustrerar ett metodologiskt problem, nämligen avseende materialets storlek. Den metod Herman använder bygger bland annat på att man delar in befolkningen i olika enheter. Ju mer finindelning desto mindre enheter. Ju mindre grupper desto mer ökar risken för att slumpen och kodningsfel ger felaktiga resultat eller resultat som är svåranalyserade. Jag påstår inte att Herman har skapat boxar som blir tomma, men ibland är det

inte långt ifrån. År 1870 bestod exempelvis borgerligheten och de speciella kategorierna i Akureyri av vardera två personer. Vi närmar oss snabbt en situation där en hjärtattack, olyckshändelse eller ännu värre en dödlig epidemi skulle kunna förändra klasstrukturen radikalt. Det finns för övrigt problem även åt det andra hållet – genom att endast utgå från de yrkesverksamma uttalar man sig sällan om mer än hälften av befolkningen.

Hermans sammanfattning av denna klassanalys av befolkningen i Akureyri 1860–1940 betonar stabilitet snarare än förändring. Mellanskiktens utveckling enligt teorierna har i stort sett uteblivit, vilket delvis beror på att välfärdsstaten inte har utvecklats särskilt mycket 1940, men också delvis på att kapitalet inte utvecklats enligt teorierna. Visserligen har mellanskiktens antal ökat, framför allt på grund av en offentlig tillväxtprocess, men kapitalets differentieringsprocess har i stort sett uteblivit. Inte heller småborgerligheten har utvecklats enligt teorin. Klassen har minskat sedan 1890, men inte i den grad som var att förvänta med avseende på den historiska utvecklingsprocess som förvandlat exempelvis hantverkare till industriarbetare.

Arbetarklassen uppvisar en anmärkningsvärd stabilitet, trots en stor inre omstrukturering. Man får snarare en uppfattning av kontinuitet än förändring. Jag tror att man skulle kunna fundera mera över det som brukar kallas motverkande faktorer. För det första är det tveksamt om man rent generellt kan tala om ett utvecklat kapitalistiskt samhälle under perioden. Det är lättare att se förändring, hur kapitalistiska relationer växte fram, än att se kontinuiteten, dvs hur ett förkapitalistiskt samhälle försvarade utvecklingen i de åor som städerna utgjorde. Detta blir särskilt tydligt när man som Herman koncentrerar sig på staden Akureyri – mycket går förlorat eftersom han endast geografiskt, inte samhällsmässigt hänvisar till den omkringliggande landsbygden. Svårigheten för kapitalismens att slå igenom ligger nog främst i omlandet med dess sega förkapitalistiska strukturer. Här skulle man kanske kunnat komma längre via en diskussion utifrån begreppet samhällsformation, som ger en möjlighet att göra en konkret undersökning av en given tidpunkt utifrån olika produktionsätt.

Vad gäller klassernas åldersstruktur framgår att ålder relateras positivt till makten att befalla andra i den samhällseliga produktionsprocessen. Även civilståndsstrukturen, exempelvis inom arbetarklassen, påverkas av sociala faktorer. Den geografiska rekryteringen visar att arbetare och småborgerlighet är minst rörliga i betydelsen att reproduktion och nyrekrytering sker i huvudsak från Akureyri eller dess omedelbara omland. Därefter kommer borgerligheten, de speciella kategorierna och mellanskikten, som således utgör den mest rörliga och långväga komna befolkningsgruppen.

I två avslutande kapitel diskuteras klassorganisering och konflikter i Akureyri. Här växer det civila samhället fram inför våra ögon – den första föreningsverksamheten med blåsorkester, manskör, sångförening, teaterförening, nykterhetsföreningar och idrottsföreningar, frimurarloger och fackföreningar. Tidningar startas. Därefter följer de sociala klassernas organisering, först på facklig grund. För borgerlighetens och småborgerlighetens del går denna utveckling via handelsföreningar, lantbrukssällskap och kooperativa konsumtionsföreningar, för arbetarklassen via fackföreningsrörelsens framväxt. Därefter sker den partipolitiska utvecklingen, först i nationalismens tecken och därefter på klassmässig grund. En genomgång görs av partisystemets framväxt och de politiska valens resultat under perioden. Arbetarrörelsens inre motsättningar mellan radikalism och moderation leder, bland annat på grund av några omfattande sociala konflikter och kollektiva aktioner till att Akureyri på 1930-talet blir ett starkt fäste för den militanta och kommunistiskt influerade delen av arbetarrörelsen. I detta sammanhang saknar jag en diskussion om marxistisk politikanalys, eller rättare förhållandet produktionssätt – klass – parti – politiskt handlande.

Herman Oskarssons avhandling bygger på ett imponerande empiriskt arbete baserad på tidigare obearbetat material. Den tillför inte minst den isländska samhällsvetenskapen ny kunskap om samhällsförändring under en strategisk period i landets utveckling. Även om man kan diskutera vad som uppnås genom att strikt överföra Therborns klassanalys av det svenska samhället på isländska förhållanden, så skapas genom denna avhandling också ett jämförelsematerial för framtida komparativ forskning kring de nordiska samhällsformationerna.

TOMAS PETERSON

Fakultetsopponent

Sociologiska institutionen, Lunds universitet

RECENSION

Stefan Svallfors (1996): Välfärdsstatens moraliska ekonomi. Välfärdsopinionen i 90-talets Sverige.

Umeå: Boréa.

I sin nya bok "välfärdsstatens moraliska ekonomi" tar Svallfors upp en central fråga inom sociologin, nämligen frågan om klassamhället fortfarande lever kvar. Den klassfråga som Svallfors tar upp i boken är vilken syn personer från olika samhällsklasser har på välfärdsstaten. För mig som är skolad i de objektiva välfärdsmåttens fördelar så är det intressant att här få ta del av hur subjektiva välfärdsopinioner fördelar sig. Svallfors har en poäng i att opinionsforskningen har fått en alltför liten plats i den svenska sociologin. Vi har lämnat över ett viktigt område till statsvetare med de metodologiska och teoretiska konsekvenser detta har inneburit. I den svenska välfärdsforskningen har det mest kretsat kring objektiva livsvillkor, ofta formulerat som "förfogande över resurser med vars hjälp individen kan kontrollera och medvetet styra sitt liv". Det finns många fördelar med sådana mått bland annat att de undviker att mäta "den fattiges fördragsamhet och den rikes kverulerande missnöje". Problemet med de objektiva välfärdsmåten är att de tar den sociala ingenjörskonsten för given. Om vi forskare kan visa var problemen finns så kommer den snälla staten att åtgärda dem. Folket förutsätts inte själv påverka sin situation. Men om ett rättvist samhälle kräver klasshandling till exempel i form av röstande eller facklig organisering räcker det inte med att det finns klasser i objektiv mening, det måste också finnas ett klassmedvetande. Detta även om klassmedvetandet endast utsträcker sig till att försvara en socialdemokratisk välfärdsstat. Svallfors tar dock inte sin utgångspunkt i en marxistisk klassanalys. Snarare är hans utgångspunkt typiskt weberiansk. Klasser bestäms av resurser på arbetsmarknaden. Den resurs som Svallfors är mest intresserad av är förmågan att hantera risk. Tanken är att utsatthet för risker, som har sitt ursprung i arbetsmarknaden, är ojämnt fördelad över samhällsklasserna men att välfärdsstaten rycker in så att alla ska vara försäkrade. Vi kommer då att få två delvis motriktade processer. Tjänstemännen kommer att försöka utesluta arbetarna från försäkringarna genom att propagera för privatisering. Genom privatisering kan de "poola" riskerna, det vill säga undvika att bidra till de mycket mer riskutsatta arbetarnas premier. Men när tjänstemännen väl kommer in i systemet kommer de också att försvara det. Trots kostnaderna så är det bättre att vara inom än att stå utanför försäkringsskyddet.

Syftet med boken är att undersöka dels hur välfärdsopinioner förändrats över tid, dels att se hur de fördelas över samhällsklasserna och om dessa fördelningar har

förändrats. Svallfors argumenterar för att vi måste skilja mellan allmänna åsikter om välfärdsstaten och åsikter om välfärdsstatens enskilda delar. I vardagen möter vi de enskilda delarna och därför lär våra åsikter påverkas av om och hur vardagen förändras. Allmänna åsikter kommer däremot snarare att påverkas av den politiska och mediala debatten och därför vara mer trendkänslig. Det visar sig stämman, uppfattningar om välfärdsstaten fluktuerar och har dessutom aldrig varit speciellt positiv. Däremot finns det ett starkt stöd för de enskilda programmen och detta stöd ser också ut att vara stabilt över tid. Det är de selektiva insatserna som har minst stöd, antagligen beroende på att alla inte får del av dem, att de misstänks för att missbrukas och att de har paternalistiska inslag. Med tanke på det starka stödet för generella välfärdssystem menar Svallfors att det är förvånande att trenden varit att dels nedmontera dem, dels ersätta dem med selektiva system.

Svallfors vill avfärda hypotesen om samhällsklassernas minskade politiska betydelse genom att analysera välfärdsopinionerna. Han visar på ett övertygande vis att välfärdsopinionerna är fördelade efter klasstillhörighet och att attitydskillnaderna är tämligen konstanta. Arbetarna är för både generell och selektiv välfärdspolitik, de högre tjänstemännen endast de generella. Dvs tjänstemännen är kritiska till de välfärdsprogram som kan kompensera en svag marknadsposition. Men egenintresset avgör inte allting. Svallfors finner att misstänksamheten mot fusk och överutnyttjande av välfärdssystem är större bland arbetarklassen. Längre fram i boken visar Svallfors i en komparativ studie av olika välfärdssystem att det inte bara är i Sverige som välfärdsopinioner skiljer sig mellan klasserna. Det som skiljer sig mellan länderna är åsikterna om hur utbrett välfärdssystemet ska vara och hur jämlikt ett samhälle bör vara men klasskillnaderna i åsikter fördelas på ett liknande sätt inom alla de undersökta länderna.

Om samhällsklassers betydelse för välfärdsopinioner verkligen skulle minska så finns det två möjliga förklaringar till detta. Att klassamhället i sin helhet avtar, eller att klassamhället finns kvar men att andra skiktningssdimensioner övertar samhällsklassernas betydelse för välfärdsopinionerna. Frågan är då vilka andra skiktningssdimensioner som kan vara aktuella? Svallfors fastnar för kön, sektor, bostadsförhållanden och senare även "ensamstående förälder" och invandrare. Alla utom bostadsförhållanden (vilket anknyter till en brittisk debatt som saknar aktualitet i Sverige) verkar rimliga. Problemet är bara att Svallfors inte utför en teoretisk riskanalys på dessa enheter på samma sätt som han gör för klass. Det saknas en diskussion dels om hur dessa enheter är konstruerade (invandrare är t ex en alltför heterogen grupp för att oproblematiskt bli en variabel) dels om hur dessa enheters risker påverkas av välfärdsstaten.

Svallfors menar att tesen om att kön blir en skiktningssdimension i paritet med

klass falsifieras i hans studie eftersom det inte blir några skillnader på "service indexet", dvs vem som utför vissa typer av tjänsteproduktion. Med Svallfors hejdlöst försiktiga skrivning "Kanske är detta också en indikation på att de gemensamma kvinnointressena är av ett tunnare slag än som ibland impliceras i feministisk teori". Eftersom Svallfors flera gånger gör en poäng av detta resultat finns det skäl att skärskåda detta ytterligare. Det vore anmärkningsvärt om det var så att det inte fanns en skillnad mellan kvinnors och mäns åsikter om den offentliga sektorns service. Som Svallfors konstruerat serviceindexet så fångar det upp betydligt fler saker än kvinnors risk. Variabeln mäter om utbildning, sjukvård, barnomsorg, äldreomsorg och socialvård bäst sköts inom det offentliga eller privat/av familjen/av annan. Den enda delen där "feministisk teori" skulle underbygga könsskillnader är rimligen om familj och anhöriga bör sköta barn och äldreomsorg. Så oprecist som indexet är konstruerat är det inte så konstigt att Svallfors inte hittar några skillnader. Flera frågor som rimligen påverkar kvinnors risker fångas snarare upp i utgiftsindexet än i serviceindexet, till exempel Sjuk och hälsovård, stöd till äldre, stöd till barnfamiljer och bostadsbidrag. Det visar sig också att kvinnor är mer positiva till offentliga utgifter än män vilket Svallfors knappt kommenterar. Om det är något som serviceindexet borde plocka upp så är det snarare sektor. Eftersom inte ens denna får någon särskilt stor effekt undrar man om det inte är något fel i variabelkonstruktionen.

Ett genomgående problem i Svallfors bok är att mängden variabler gör resultaten svåröverskådliga. En bättre teoretisk förankring för variablerna hade inte skadat. Det saknas också en diskussion om hur dessa variabler samvarierar. Ett exempel på detta är när Svallfors undersöker om den subjektiva bedömningen av klass-tillhörigheten har betydelse för välfärdsattityderna. Eftersom Svallfors envisas med sina kontrollvariabler klass, utbildning och ålder är det svårt att förstå vad hans subjektiva mått mäter. Klassmedvetenhet efter kontroll av klass, vad är det?

Min sammantagna åsikt om boken är dock positiv. Svallfors är en utmärkt skribent. Det är uppenbart att han är väl insatt i frågor om klass och välfärdspolitik inte bara från ett sociologiskt perspektiv utan även utifrån, till exempel statsvetenskap och mediakunskap. Dessutom är det roligt att läsa någon som tar ställning. Klass spelar roll vilket också betyder att vi sociologer som sysslar med klass måste ta politisk ställning i vår forskning. Svallfors visar att det postindustriella samhället och de postmateriella värderingarna än så länge endast spelar en marginell – om någon – roll utanför universitet och kultursidor.

PER BÅVNER
Institutet för social forskning
Stockholms Universitet

RECENSION

R. Swedberg och E. Uddhammar (eds.) (1997): Hans L Zetterberg, Sociological Endeavor. Selected Writings.

Stockholm: City University Press.

Få svenska sociologer torde ha en så brokig karriär bakom sig som Hans Zetterberg. Förutom att vara professor i sociologi har han bland annat hunnit leda ett opinionsinstitut (SIFO), vara förläggare (Bedminster Press), chefredaktör (Svenska Dagbladet) samt politisk programmakare (Moderata samlingspartiet). Det är därför en både angelägen och utmanande uppgift City University Press tagit på sig när man nu ger ut en samling med Zetterbergs skrifter, från mitten av femtiotalet fram till våren 1997.

Det första som slår en när man börjar läsa *Sociological Endeavor* är att det måste kännas trist för en gammal publicist och förläggare att få sig tillägnad en så grafiskt usel produkt som denna. Förutom att trycket är dåligt och att figurer och tabeller tycks avfotade från originaltexterna innehåller texten flera grova korrekturfel. Ett helt stycke med tillhörande mellanrubrik dubblas till exempel på s 19–20, medan det på s 21 uppenbarligen försvunnit ett större textavsnitt. Kanske kan vi i en annan upplaga få veta vad Zetterberg egentligen hade att säga om postmodernismen.

Vad finns då att säga om innehållet i boken? Bokens tematiska uppdelning mellan *Method*, *Theory* och *Applications* motsvarar i viss utsträckning en kronologisk ordning, såtillvida att vi finner många av Zetterbergs tidigare skrifter i de första delarna av boken, medan den sista delen domineras av skrifter från åttio- och nittio-talen. Att den första sektionen kallas *Method* är något förbryllande; här finns egentligen inget som kan betecknas som metod eller metodologi. Istället hittar vi ett par läsvärda klassikerkommentarer (Weber, Pareto) tillsammans med utdrag ur Zetterbergs första större bok *On Theory and Verification in Sociology*.

Teorispåren som läggs ut här följs i bokens nästa del upp med två centrala artiklar ur Zetterbergs femtio- och sextioalssociologi – ”Compliant Actions” från 1957 och ”On Motivation” från 1966. Den Zetterberg vi möter här befinner sig i frontlinjen av den samtida amerikanska sociologin. I Dennis Wongs klassiska artikel från 1961 kritiserar visserligen ”Compliant Actions” som ett exempel på *the over-socialized conception of man in modern sociology*, med sin beskrivning av hur aktörer i sociala system framförallt drivs av att erhålla uppskattning från sin omgivning, men detta är som framgår i Wongs artikel en svaghet Zetterberg delar med de ledande företrädarna för amerikansk sociologi vid denna tid.

Teorierna är mikroorienterade, axiomatiskt uppbyggda och eftersträvar allmängiltighet. Propositioner fogas till varandra i syfte att skapa teorier som ska kunna klarlägga "sociala lagar". På frågan om det verkligen finns sådana "sociala lagar" svarar Zetterberg vid denna tid "undoubtedly Yes" (s 29). Det är ett självförtroende sociologerna mist, och det förmodligen av goda orsaker. Smakbitarna från Zetterbergs tidiga produktion visar att sökandet efter social lagbundenhet och allmängiltig social teori inte sällan kommer snubblande nära rena trivialiteter. En social teori som strävar mot kulturell och historisk allmängiltighet blir lätt tom.

Det vi kunde kalla Zetterbergs "mellanperiod" som forskare, från senare hälften av sextioalet fram till början av åttiotalet, ges uttryck i artiklar som är mer löst hållna än de från Zetterbergs tidiga produktion, men just därigenom mer intressanta. "Scientific Acedia" från 1967 är en liten pärla, där Zetterberg använder Durkheims teorier för att förstå den trötthet, leda och apati som kan drabba forskare i deras karriärer. Han skiljer mellan den *acedia* som kommer av upprepade misslyckanden och den som kommer av alltför snabb framgång; mellan den som uppkommer med alltför ensidig specialisering och den som har sin grund i för långt driven differentiering. Han föreslår också botemedel. Själva fenomenet *acedia* beskrivs med ett inkännande och en färg som leder läsaren att tro att den måste vara självupplevd. Artikeln borde bli obligatorisk läsning för varje vetenskaplig ledare i detta land.

En annan stimulerande artikel är "The Secret Ranking" från 1967, där Zetterberg tar sig an den "erotiska rangordningen", som spelar sin tysta roll i att förstärka eller undergräva de formella hierarkier i vilka den ofta verkar. Zetterberg lyfter här in både Durkheim, Homans, Simmel och (utan att nämna det) Parsons i några tänkvärda passager. Han visar på att vad som gör den "erotiska rangordningen" så speciell är dess hemliga karaktär. Till skillnad från andra informella rangordningar uttrycks den sällan öppet eller görs till föremål för analys. Inte desto mindre kan den ha stor betydelse exempelvis för organisationers sätt att fungera.

Dessa båda artiklar visar att Zetterberg kanske var som bäst ifråga om att förstå "den lilla världen": den frustrerade forskaren eller erotikens tysta rangordning. När han som i bokens sista tre kapitel tar steget ut i den stora världen blir den politiska tendensen för uppenbar; den engagerade samhällsdebattören tar över från den kylige analytikern. Det sista kapitlet, samförfattat med Carl-Johan Ljunggren, summerar det s k Socialstatsprojektet. Kapitlet är liksom Zetterbergs tidiga skrifter skrivet i form av *propositions*, i detta fall om den svenska välfärdspolitiken. Men här är det nog den bokstavliga översättningen "påståenden" som kommer sanningen närmast ifråga om deras intellektuella halt. Kapitlet är i hela sin begrepps- bildning genomdränkt av ideologiska föreställningar om den svenska välfärdspoliti-

kens fördärlighet. Dess slutsatser, kan man säga utan att hårdra alltför mycket, slogs fast redan när projektet formulerades för ett antal år sedan.

Att Zetterberg, som så uttryckligt hävdade olika livssfärers – privatlivets, konstens, vetenskapens – nödvändiga självständighet gentemot politiken, till slut låter sin egen intellektuella gärning sväljas av partipolitiken blir därför en ironisk illustration till styrkan i de kraftfält vi som sociologer orienterar inom. Närheten till och passionen i de samhällsdramer vi försöker skildra är en ständig källa till vitalitet och förnyelse, men är samtidigt en yrkesfara. Politiken gör av den intellektuelle lätt en partigångare.

STEFAN SVALLFORS
Sociologiska institutionen
Umeå universitet

RECENSION

R. Lidskog, E. Sandstedt och G. Sundqvist (1997): Samhälle, risk och miljö. Sociologiska perspektiv på samhällets miljöproblem.

Lund: Studentlitteratur.

Trots att miljöfrågorna under 1980-talet utvecklades till en av våra viktigaste politiska frågor, och trots att forskningen härvidlag också successivt breddats avsevärt, är det påfallande ont om svensk litteratur som syftar till att introducera och ge översikter över miljöfrågan ur humanvetenskapliga perspektiv. Här har funnits några enstaka böcker, företrädesvis med statsvetenskapliga eller idéhistoriska förtecken, men inte någon som rymmer en grundlig teoretisering av området. Skälet till detta torde vara att få har insett miljöfrågornas särart, att studiet av detta område blir både platt och förvirrat om inte den speciella problematik som området rymmer förs fram i ljuset. Mycket av den forskning som bedrivs på området tycks snarast betrakta miljöfrågorna som ett exempel, i princip utbytbar mot vilket sakområde som helst, varför teoriutvecklingen överlag har gått ganska långsamt. Det har förvisso publicerats enstaka sådana översikter på engelska, men områdets komplexitet i förbund med de relativt svårtillgängliga teorier som dessa behandlar (poststrukturalism och kritisk teori) gör att dessa i allmänhet är alltför krävande för studenter på grundutbildningsnivå. Därför är det oerhört glädjande att nu vallen bryts, genom att sociologerna Rolf Lidskog, Eva Sandstedt och Göran Sundqvist i sin *Samhälle, risk och miljö* lägger vikt vid att just presentera några av de få försök till teoretisering som hittills utförts. Författarna har alla i sin forskning och undervisning arbetat med miljöfrågor under en längre tid, och det är med utgångspunkt i sina särskilda empiriska erfarenheter som de diskuterar de olika teoretiska perspektiven. Jag vill redan nu framhålla att detta utgör ett mycket lyckat samarbete, och att författarna lyckats väl med att integrera sina teoretiska kompetenser och empiriska erfarenheter. *Samhälle, risk och miljö* utgör ett givet inslag på alla kurser på universitetens grundnivå som uppmärksammar miljöfrågornas samhällsaspekter.

Boken är indelad i fyra delar. I den första, "Miljöfrågan i samhället och forskningen", analyseras vad som utmärker områdets empiri. Här ges en kort inblick i hur föreställningarna om miljöproblemen vuxit fram, om de olika vetenskapernas roll härvidlag, om både kunskapens och naturens natur och om hur naturen behandlades hos några klassiska sociologiska teoretiker. Redan här ges en utförlig motivering till varför miljöfrågorna bör undersökas utifrån ett konstruktivistiskt

perspektiv, en utgångspunkt vars fördelar framhävs och betonas genom hela boken. Vidare ägnas relationen mellan samhällsvetenskaperna och naturvetenskaperna en ingående analys. Här har en förändring skett, menar man, som innebär att den tidiga uppfattningen att dessa problem företrädesvis ställer krav på en naturvetenskaplig kunskapsutveckling under senare år fått stå tillbaka för en insikt om att problemen ytterst härrör från samhällets organisation och verksamheter. Detta öppnar nya förutsättningar för att urskilja systemfel, vilket i sin tur motiverar en humanvetenskaplig forskning förankrad i en lyhörd teoribildning om relationen mellan det postmoderna samhället, eller det senmoderna dito som författarna föredrar att kalla det, och miljön.

I den första delen understryks att miljöproblemen är synnerligen komplexa. Denna uppfattning är föranledd av att området rymmer en mängd mycket olikartade problem, allt från buller på arbetsplatser till ozonfrågan, att graden av konkretion varierar starkt, att orsakerna ibland är enkla att se men oftast svårurskiljbara och sammansatta. Komplexiteten härrör också ur de olikartade effekterna och de ibland ytterst svårbedömda följder som olika katastrofscenarier kan relateras till. Mot denna komplexitet svarar en komplex förståelse, bland annat genom att de olika vetenskapliga disciplinerna föreslår olika tolkningar och anlägger skilda perspektiv. Författarna menar här att det är uppenbart att dessa problem kräver en belysning från flera disciplinära perspektiv för att vi ska få en mer omfattande kunskap om dem. Här är det inte längre rimligt, menar man, att som tidigare betrakta samhällsvetenskaperna som ett slags hjälpvetenskaper som endast tar sig an frågor om hur den naturvetenskapligt definierade problembilden ska kunna omsättas i effektiv social, ekonomisk och politisk handling.

Mot denna bakgrund görs en kort inventering av några vetenskapliga discipliners bidrag till miljöforskningen. Det gäller nationalekonomin, statsvetenskapen, psykologin, antropologin, kulturgeografin och sociologin. Kanske är jag alltför präglad av min skolning vid en tvärvetenskaplig institution, men jag kan inte låta bli att studsa lite inför detta urval, vilket uppenbarligen är motiverat av att behandla *samhällsvetenskapliga* discipliner. Jag kan dock inte se annat än att distinktionen mellan samhällsvetenskap och humaniora uttömt all sin meningsfullhet, och numera endast fortlever som en administrativ ordning på våra universitet. Men historieämnet, liksom filosofin, är ju numera starkt integrerat med de så kallade samhällsvetenskapliga forskningspraktikerna. Både bland svenska miljöforskare och bland kollegorna i andra länder torde framförallt historiker, men även filosofer, utgöra en av de forskarkategorier som lärt oss mest om miljöproblemets utveckling och karaktär. Vidare ser jag unika förtjänster i den tvärvetenskapliga forskningen, vilken delvis ligger nära den etnologiska och den humanekologiska. Det är visserligen lätt

att hålla med författarna om att vi är betjänta av en analys av miljöproblem inom flera discipliner, men jag är samtidigt böjd att tro att just denna disciplinering av forskningspraktikerna, de strama traditioner som därmed utvecklats och de korresponderande normsystemen som reglerar hur god forskning görs, utgör en kraftfull hämsko på utvecklingen av miljöfrågornas specifika teori. Här föreställer jag mig att historiska studier är outhärliga, i den mån de syftar till att förstå framväxten av olika samhällens specifika miljöproblematik. Den historiska analysen är ju också central hos åtminstone tre av de *sociologiska* teoretiker som boken behandlar. Men jag är också övertygad om att en sådan historisk analys också kan bilda utgångspunkt för en syntetiserande teoretisering som förhåller sig helt kallsinnigt gentemot den disciplinering som det akademiska systemet i dagsläget befäster.

Framställningen i denna första del är mycket klar och tillgänglig. Den lägger sig dessutom på en nivå som förefaller väl avpassad efter de förutsättningar som råder inom universitetens humanvetenskapliga grundutbildningar. En liten reservation kanske för de epistemologiska bekännelserna. Här bryter man tyvärr mönstret och ger sig in på en alltigenom filosofisk diskussion, om kunskapens sociala natur, som inte är helt övertygande. Begrepp som "neutral", "objektiv", "yttre värld" och "verklighet" är i ett sådant sammanhang synnerligen vanskliga, och en tämligen ensam upplysning här om att den kunskap vi har om miljöproblemen inte utgör "en korrekt avbild av verkligheten" är inte särskilt informativ.

Här finns naturligtvis också betydligt mer att säga om till exempel föreställningar om naturen, både om de historiska och kulturella skillnaderna och om de filosofiska undersökningarna, men en sådan fördjupning skulle utgöra både ett osäkert företag i pedagogiskt hänseende och en annan slags problematisering än den som författarna samlar sig kring. Jag tror dock att det finns skäl att i ett annat sammanhang ställa de teoretiker som boken behandlar, det vill säga Ulrich Beck, Anthony Giddens, Mary Douglas och Niklas Luhmann, i relationen till de diskurser som kritiskt granskar det moderna projektet utifrån hur naturen förstås och behandlas. Jag tänker till exempel på Horkheimer & Adornos visionära kritik av den av upplysningen vägleda moderniseringen i *Upplysningens dialektik* och på de många feministiska teoretiker som alltsedan Carolyn Merchants *Death of Nature* sökt blottlägga de djupare relationerna mellan makt och natursyn. Denna *moraliskt* grundade typ av analys ger, menar jag, ett viktigt komplement, eller kanske ett korrektiv, till den slags både generella och specifika förklaringsansatser som redogörs för här, framförallt genom att maktbegreppet ges en rikare innebörd och dessutom sätts i samband miljöfrågornas etiska aspekter. Men, som sagt, mot bakgrund av att detta först och främst utgör en lärobok vore en sådan teoretisk konfrontation sannolikt för svårhanterlig.

I bokens andra del, "Livsstil och risk - ansatser i miljöforskningen", genomförs en kritisk granskning av den tämligen rikliga forskning som bedrivits på dessa områden. Vid genomgången av den svenska livsstilsforskningen faller huvudena kanske lite väl ofta, men samtidigt är det uppfriskande med den rättframhet författarna uppvisar då de avslöjar bristerna i den forskning som böjer sig efter trenderna, åtminstone så länge man själv sitter på åskådarplats. Den stora vågen av livsstilsforskning sammanfaller helt med den politiska kursändringen i vilken ansvaret för miljöfrågorna antingen internationaliseras eller decentraliseras, varvid de stora politiska partierna sannolikt känner en viss lättnad över att äntligen kunna lyfta undan denna svårhanterliga och strategiskt olämpliga fråga. Författarnas kritik här känns förvisso motiverad, mot bakgrund av att den miljövetenskapliga forskningsfinansieringen flera gånger varit nära att få den humanvetenskapliga forskningen att spåra ur fullständigt, genom att huvudsakligen ren instrumentalism och opportunistiskt varit gångbara i branschen. I ett sådant klimat har denna forskning haft att välja mellan att hoppa på det lukrativa tåget och acceptera den problembild som fokuserar människors livsstil, eller att finna andra strategier att få sin verksamhet finansierad. Här bör man dock inte glömma att bland de forskare som ridit på livsstilsvågen finns även sådana som ställer sig i grunden kritiska till den politiskt rumsrena analysen, varför den kritik som författarna här framför kanske är lite väl generell. Detsamma gäller invändningen mot enkätinstrumentet. Här hävdas, med stöd i tydliga brister i några få enkätstudier, att undersökningar av detta slag riskerar att dölja "det vetenskaps- och teknikberoende som trots allt finns i förhållande till miljöfrågorna" och att sådana undersökningar bör kompletteras med studier av verkliga händelser i samhället, eftersom det är på detta sätt "som vi kan få en djupare förståelse av vilken möjlighet till påverkan som finns och vart vårt samhälle är på väg" (s 83). Här vill jag dock påminna om att brister i teoretisering och operationalisering i samband med enstaka enkätundersökningar inte kan användas som invändning mot enkätinstrumentet som sådant. Dessutom finns ju fler enkätundersökningar på området än de som nämns här, bland vilka just teknik- och vetenskapsrelationerna ställts i centrum.

Del tre behandlar de redan nämnda fyra författare som här valts ut som representanter för den samtida samhällsteori som äger relevans för analyser av miljöfrågan. Genom detta val ges utrymme för både historiskt lyhörda teorier och mer generell syftande sådana. Att Ulrich Becks teori om reflexiv modernisering bör vara representerad i en översikt av detta slag är närmast en självklarhet, mot bakgrund av det enorma genomslag som hans tänkande haft både bland allmänheten och inom forskningen på området. Giddens däremot tillför kanske inte så mycket, utan är väl närmast att betrakta som en meningsfrände när det gäller förståelsen av miljö-

frågan. Mary Douglas och Niklas Luhmann bidrar förvisso med originella perspektiv, men jag tvivlar jag på att deras ansatser kommer att betraktas som analytiskt fruktbara särskilt länge till. Vad gäller Douglas finner jag det analytiska värdet för förståelsen av miljöfrågan som relativt begränsat i en tid när medias genomslag på människors föreställningsvärldar torde vara väl så viktigt som den specifika sociala kontext som hon utgår ifrån. Och beträffande Niklas Luhmann har jag svårt att se hur den självrefererande narrativitet som hans systemvetenskapliga metaforik erbjuder ska kunna överleva i denna vår fragmentariserade tid som mer än något annat tycks vara i behov av att överbrygga kommunikationsbarriärer och att upprätta synteser. Urvalet ger förvisso en viss bredd, men i undervisningssituationen vill jag själv gärna se en komplettering med något exempel från den litteratur som även uppmärksammar klass-, rättvise- och fördelningsaspekterna, förslagsvis genom någon av David Harveys senare böcker. Jag vill dock understryka att redogörelserna för de fyra teoretikerna överlag framstår som habil, och särskilt välgjord och pedagogisk uppfattar jag framställningen av Becks komplexa idévärld. Med tanke på att det kostar på en hel del att ta sig igenom dennes lite yviga och ordrika prosa fyller en introducerande översikt av detta slag en viktig funktion. Till en andra upplaga har man dessutom möjlighet att rätta till den olyckliga förväxling som skett av kategorierna i den grafiska presentationen av Douglas grid-groupmodell, och kanske också förtydliga vad Luhmanns diskussion om "kommunikation med naturen" gäller.

Del fyra innehåller fyra kapitel i vilka diskussioner förs om samhällsaspekterna på ett antal miljöfrågor. Därvid berörs klimatförändring, ozonpolitik, energifrågor, inomhusmiljön och den internationella handeln med miljöfarligt avfall. Dessa empiriska exempel gör onekligen rättvisa åt den oerhörda bredd, mångfald och komplexitet som kännetecknar miljöfrågan i stort. Den stora förtjänsten med dessa kapitel torde vara deras användbarhet som åskådnings- och diskussionsexempel i undervisning. De är mer koncentrerade kring utförliga redogörelser för de empiriska sammanhangen än på kritiskt granskande analyser, vilket har den fördelen att detta kan överlåtas åt exempelvis studenten. Här görs också vissa kopplingar till de teoretiker som tidigare behandlats, och inte helt förvånande är det just Beck och Giddens som visar sig tillämpbara.

Denna bok vänder sig till en bred publik, både en allmänt miljöintresserad sådan och studenter på universitet och högskola. Jag kan inte se annat än att man lyckats väl med att balansera mellan truismer och teoretiskt krävande analyser och att denna målgrupp sannolikt kommer att finna mycket av värde här. Även om man är tre författare är det naturligtvis svårt att överblicka all den litteratur och forskning som behandlar miljöfrågan ur human- och tvärvetenskapliga perspektiv. Det är

därför inte förvånande att somliga referenser här och där lyser med sin frånvaro. Det viktiga i en text vars målgrupp till stor del är studenter torde dock vara att ett rikligt utbud av fördjupningsmöjligheter ges, och detta krav tillgodoses med råge.

Den största utmaningen i att skriva en bok av detta slag torde ligga i att ge rättvisa åt den oerhörda mångfald och komplexitet som kännetecknar området som helhet. Även här finner jag framställningen förtroendeingivande, men likväl är det viktigt att framhålla att det denna bok ger är just ett perspektiv. Hade någon eller några andra forskare tagit itu med samma uppgift kan jag tänka mig att beskrivningen av de humanvetenskapliga infallsvinklarna hade framträtt på ett radikalt annorlunda sätt. Möjligen kan Lidskogs, Sandstedts och Sundqvists perspektiv karaktäriseras som särskilt inriktat på miljöfrågornas problem- och riskaspekter. Följaktligen är naturvården, friluftshintresserna, kulturmiljövården, den fysiska planeringen och naturresursanvändningen till största delen okommenterad, liksom den breddning av miljöfrågan, till att omfatta *utformningen* av livsmiljöerna i vid mening, som understryks i Agenda 21. De svenska miljökonflikterna har ju många gånger handlat om å ena sidan naturresursexploatering eller infrastrukturprojekt och å andra sidan naturvårds-, friluft-, eller kulturmiljöintressen. Här finns dock en bra utgångspunkt för att bygga vidare på den tradition av översiktsverk på området som Lidskogs, Sandstedts och Sundqvists bok förhoppningsvis stimulerar till.

JOHAN HEDRÉN

Tema vatten i natur och samhälle

Linköpings universitet